

Maciej SKRZYPEK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-8018-1854

Delegitymizacja tranzycji systemowej w polskim dyskursie sejmowym na przykładzie exposé Prezesów Rady Ministrów i uchwał okolicznościowych (1991–2019)

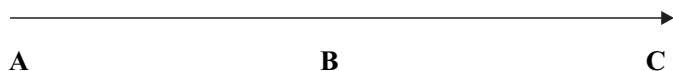
Streszczenie: Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób, na przykładzie *exposé* Prezesów Rady Ministrów i uchwał okolicznościowych dochodzi do delegitymizacji tranzycji systemowej w polskim dyskursie sejmowym? W wyniku procesu badawczego postawiona została następująca hipoteza: prawdopodobnie delegitymizacja tranzycji systemowej w polskim dyskursie sejmowym była charakterystyczna dla elit politycznych, które nie partycypowały lub nie wywodzą się ze środowisk biorących udział w przemianach ustrojowych.

Słowa kluczowe: tranzycja systemowa, delegitymizacja, exposé premiera, dyskurs sejmowy, uchwały okolicznościowe

Wstęp

Po 30-stu latach od rozpoczęcia w Polsce przemian ustrojowych wydarzenia te i ich skutki wciąż są obiektem licznych sporów i dyskusji w debacie publicznej. Odmienne oceny wynikają m.in. z podziałów socjopolitycznych, osobistych doświadczeń i oczekiwań wobec nowej rzeczywistości polityczno-społecznej w roku 1989 r. (Grabowska, 2004). W dyskusjach tych, z oczywistych względów biorą udział także przedstawiciele elit politycznych. W tym artykule przedmiotem zainteresowania Autora będzie delegitymizacja tranzycji systemowej w dyskursie sejmowym w latach 1991–2019, na przykładzie uchwał okolicznościowych i *exposé* Prezesów Rady Ministrów (PRM). W toku procesu badawczego Autor zastosuje jakościową analizę źródeł jako metodę badawczą oraz krytyczną analizę dyskursu (KAD). Micheal Foucault określił dyskurs jako system ludzkich wypowiedzi, na który składa się to co można wy-

powiedzieć, pomyśleć, a także tego kto i co mówi/myśli oraz jaki jest jego zakres władzy. Obejmuje on politykę, stosunki społeczne, ekonomię, konfiguracje władzy (Foucault, 1977). KAD jako zbiór technik łączy refleksję nad dyskursem z procesami pozadyskursowymi np. analizą procesów społecznych (Rasiński, 2010, s. 182). Analizie podlegać będą zarejestrowane *exposé* PRM i uchwały okolicznościowe, których przedmiotem było upamiętnienie wydarzeń związanych z transformacją systemową. Łącznie, za sprawą doboru celowego, dokonano eksploracji 17 wystąpień premierów III RP i 9 uchwał okolicznościowych. Za cezurę początkową Autor obrał rok 1991 r., w którym odbyły się pierwsze w pełni wolne wybory w Polsce po II wojnie światowej, natomiast cezura końcowa została wyznaczona na rok 2019, kiedy obchodzono 30-stą rocznicę rozpoczęcia transformacji. Celem artykułu będzie udzielenie odpowiedzi na pytanie w jaki sposób na przykładzie *exposé* PRM i uchwał okolicznościowych dochodzi do delegitymizacji tranzykcji systemowej w polskim dyskursie sejmowym? W procesie badawczym Autor postawił sobie następujące pytania badawcze: (1) Jakie miejsce w *exposé* PRM i sejmowych uchwałach okolicznościowych zajmowała tranzykcja systemowa? (2) W jakim kontekście pojawiała się delegitymizacja tranzykcji systemowej? (3) Jakie środowiska polityczne dokonywały delegitymizacji tranzykcji systemowej? (4) W jakim celu dokonywano delegitymizacji tranzykcji systemowej w polskim dyskursie sejmowym? Odpowiedź na nie pozwoliła sformułować następującą hipotezę: Prawdopodobnie delegitymizacja tranzykcji systemowej w polskim dyskursie sejmowym była charakterystyczna dla elit politycznych, które nie partycypowały lub nie wywodzą się ze środowisk biorących udział w przemianach ustrojowych. Delegitymizacja przemian rozpoczętych w 1989 r. wykorzystywana była przede wszystkim w *exposé* PRM, w celu krytyki dotychczasowych rządów, przedstawienia stosunku konkretnego obozu politycznego do przebiegu i osiągnięć tranzykcji lub odwołania się do dorobku elit rządzących w latach 1989–1991. Na potrzeby tego artykułu Autor skonstruował narzędzie badawcze w postaci modelu delegitymizacji tranzykcji systemowej, opartego na konstrukcji kontinuum:



Rys. 1. Model delegitymizacji tranzykcji systemowej

Źródło: Opracowanie własne.

W modelu tym poszczególnym literom przypisano następujące wartości: (A) absolutna krytyka tranżycji systemowej, tożsama z jej delegitymizacją; (B) brak odwołań w przedmiocie badań do tranżycji systemowej; (C) pochwała tranżycji systemowej, tożsama z jej legitymizacją. Na tym kontinuum występują także pośrednie formy, charakterystyczne dla omawianych przykładów: krytyka III RP, która wyrosła z procesu transformacji, czy też wskazanie popełnionych błędów w czasie tranżycji, przy jednoczesnym uznaniu tego procesu. Przez tranżycję systemową Autor za Andrzejem Stelmachem i Stanisławem Zyborowiczem rozumie „okres przejściowy, dzielący dwa wyodrębnione momenty: początek rozmontowywania określonego reżimu politycznego oraz osiągnięcie konsolidacji nowego reżimu” (Stelmach, Zyborowicz, 1998, s. 154)¹. Istotą tranżycji jest zatem zmiana polityczna. Poza tym terminem Autor wymiennie stosować będzie pojęcia transformacja, przemiany społeczno-polityczne, funkcjonujące równoległe w literaturze przedmiotu². Płaszczyzną analizy będzie dyskurs sejmowy, rozumiany jako zbiór wszystkich zarejestrowanych wypowiedzi i dokumentów – oświadczeń, wystąpień poselskich, materiałów pochodzących z posiedzeń komisji sejmowych. Autor celowo skupi się jedynie na przemówieniach programowych kolejnych premierów i uchwałach okolicznościowych. Dyskurs sejmowy może być tożsamy z tym co Teun Van Dijk określa debatami parlamentarnymi, które są częścią dyskursu politycznego (Van Dijk, 2003, s. 18). Ten składa się m.in. z wypowiedzi i tekstów polityków, w trakcie dyskusji w obozie

¹ Autorzy w tym miejscu pisali o tranżycji politycznej. Sformułowanie to można uznać w omawianym przypadku za tożsame tranżycji systemowej. Termin ten po raz pierwszy pojawił się na gruncie anglosaskiej politologii, w kontekście opisu procesu przemian zapoczątkowanych w 1989 roku w bloku wschodnim (Mieczkowska, 2014, s. 76).

² Jak podkreśla Małgorzata Mieczkowska „nauki społeczne do terminu »transformacja« przypisują teorie wyjaśniające długofalowe przemiany cywilizacyjne i systemowe” (Mieczkowska, 2014, s. 73). Autorka słusznie zauważa, że w omawianym przypadku transformacja zachodzi równoległe na trzech płaszczyznach: politycznej, ekonomicznej i społecznej (Mieczkowska, 2014, s. 74). W zaproponowanej przez Zbigniewa Bloka definicji transformacji systemowej jest to proces pogłębiony „w wymiarze jednostkowym, grup politycznych i całego społeczeństwa, w ramach którego mamy do czynienia z procesem zmian świadomościowych, polegających na przyjęciu zupełnie innego systemu wartości. Przy czym proces ten jest uzupełniany wdrażaniem, zgodnych z ogólną ideą transformacji, ustrojów: politycznego, ekonomicznego, socjologicznego” (Blok, 1999, s. 291–292).

rządu, debat parlamentarnych, programach partyjnych czy przemówieniach (Tamże, s. 13).

Spory wokół polskiej tranzycji systemowej i jej delegitymizacja

Odmienne oceny przebiegu, a następnie skutków przemian ustrojowo-społecznych zapoczątkowanych w 1989 r. wybrzmiewają od rozpoczęcia obrad Okrągłego Stołu. To właśnie wokół rozmów, które odbywały się w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie powstała tzw. czarna legenda, której treść stanowiło przekonanie o „zdradzie” dokonanej przez przedstawicieli opozycji antykomunistycznej, którzy negocjując ze stroną rządową w 1989 r., stworzyli warunki udziału w życiu politycznym elitom komunistycznym w nowym reżimie, bez ponoszenia odpowiedzialności za zbrodnie z lat 1944–1989. Równolegle konstruowana była jej antyteza, w postaci białej legendy, która przedstawiała Okrągły Stół jako wyraz woli i dojrzałości władzy komunistycznej. Umowa wypracowana w kwietniu 1989 r. posłużyła części środowisk do oceny kolejnych etapów odchodzenia od systemu komunistycznego. Wywodzący się z byłej Solidarności zgodnie uznali wybory z 4 czerwca za historyczny sukces i narodziny III RP, kultywując pamięć o tym dniu w kolejnych latach. Lewica postkomunistyczna, pomijając wynik tych wyborów przypominała, że były one owocem dojrzałości uczestników obrad w Pałacu Namiestnikowskim. Z kolei radykalna część opozycji antykomunistycznej określała je jako kolejny akt „zmowy elit”³, której celem było przekazanie władzy „różowym”⁴ i zagwarantowanie bezkarności władzom komunistycznym w nowym ustroju. To właśnie ta część opinii publicznej, na czele z prawicowymi partiami politycznymi podważała prawomocność sprawujących władzę aktorów politycznych, a także zasady i reguły funkcjonowania III RP (Lipiński, 2012, s. 76). W ocenie Artura Lipińskiego „zabiegi delegitymizacyjne związane były bezpośrednio z konstruowaniem własnej tożsamości, albowiem krytyka efektów działania przeciwnika politycznego i/lub racji jego istnienia wiąże się zawsze z istnieniem układów odniesienia (skal oceny, syste-

³ Potwierdziła to m.in. wypowiedź Andrzeja Romana Kołodziej, byłego działacza Solidarności Walczącej na antenie telewizji publicznej na temat „zdrady elit” (Kołodziej, 2017).

⁴ Takim określeniem posługują się piewcy czarnej legendy Okrągłego Stołu, opisując nim przedstawicieli tzw. lewicy laickiej (*Początek...*).

mów wartości) stanowiących część tożsamości krytykującego podmiotu politycznego” (Lipiński, 2012, s. 76).

Delegitymizacja tranżycji systemowej w *exposé* PRM

Zanim dokonana zostanie analiza materiału źródłowego należy zdefiniować czym jest *exposé* PRM. Jak wskazuje Anna Siewierska-Chmaj, jest to „wypowiedź programowa premiera, prezentująca ogólną linię polityczną rządu, zagadnienia bieżącej polityki społeczno-gospodarczej, plany i zamierzenia rządu na okres kadencji” (Siewierska-Chmaj, 2005, s. 11)⁵. Począwszy od roku 1991 r. i wystąpienia Jana Olszewskiego zauważalna jest krytyka Okrągłego Stołu, a przede wszystkim dorobku zasiadających przy nich przedstawicieli PZPR. J. Olszewski obwinia poprzednie elity polityczne za „przekazanie obozowi »Solidarności« kraju zrujnowanego, którym się już rządzić nie dawało” (*Prezes...*, 1991). Wskazywał także na ciągłe wewnętrzne zagrożenie dla suwerenności państwa polskiego (Tamże).

W następnym roku, po dymisji J. Olszewskiego stworzenie nowego rządu powierzono W. Pawlakowi, który w swoim oświadczeniu chwalił dorobek środowiska postsolidarnościowego, którego „etos wszedł do skarbicy całego narodu, a w pewnym stopniu stał się dorobkiem kultury światowej” (*Prezes...*, 1992). Podobne stanowiska kilka tygodni później przedstawiła Hanna Suchocka. W jej ocenie z tranżycji systemowej i jej dokonań, „zrodziła się niezawisła i suwerenna Rzeczpospolita” (*Prezes...*, 1992). H. Suchocka wyraziła uznanie także dla działań swoich poprzedników w słowach: „Trzy ostatnie lata dowiodły w sposób niezbity, że naród polski sprostał wyzwaniu, jakie postawiła przed nim odzyskana wolność. Trzy ostatnie rządy, mimo, że nie ustrzegły się błędów, rządziły Polską suwerennie, decydując o losach kraju i nie podlegając obcemu dyktatowi” (Tamże).

W kolejnym *exposé* W. Pawlaka w 1993 r. wybrzmiało przekonanie o poprawie zmian rozpoczętych w 1989 r. Premier zapewniał, że jego rząd pozostanie wierny celom poprzedników, zmieniając przede wszystkim metody, sposoby i środki ich realizacji (*Prezes...*, 1993). Jego następca Józef Oleksy w swoim przemówieniu z 1995 r. nie odniósł się do transformacji systemowej, zapewniał jedynie, że „Rzeczpospolita Polska – wbrew znanym lękom jednych i nadziejom innych

⁵ Od 1992 r. jego wygłoszenie jest obowiązkiem ustawowym PRM.

– nie będzie PRL-bis”, co należy rozumieć jako potępienie poprzedniej formy ustrojowej (*Prezes...*, 1995). Narrację tą utrzymał Włodzimierz Cimoszewicz, który potwierdził, że potrzebna jest kontynuacja reform rozpoczętych na początku lat 90. (*Prezes...*, 1996).

Przełomem w postrzeganiu transzycji systemowej przez obóz post-solidarnościowy było wystąpienie Jerzego Buzka, któremu w 1997 r. powierzono zadanie stworzenia gabinetu. Premier Buzek otwarcie mówił o błędach popełnionych w czasie transformacji i zaraz po niej: „wcześni przywódcy naszego obozu popełnili też błędy zaniechania dialogu w obrębie solidarnościowej wspólnoty partii i ugrupowań” (*Expose...*, 1997). W tym celu miała powstać koalicja AWS: „połączyło nas wspólne przekonanie, że Polskę trzeba i można zmienić. Naprawić to, co w niej złe. Musimy zrobić wszystko, by tej szansy nie zmarnować” (Tamże). Premier przekonywał, że „wyciągnęliśmy wnioski z przeszłości. Zapanowaliśmy nad konfliktami i emocjami. Zbudowaliśmy ponad dotychczasowymi podziałami nowy wspólny obóz polityczny – Akcję Wyborczą Solidarność. Dziś, nauczeni bolesnymi doświadczeniami, chcemy nadrobić stracony czas, zrobić to, czego nie zrobiono zaraz po 1989 r.” Rok 1989 określił „początkiem końca komunizmu w Polsce. Zrobię wszystko, aby nasz rok 1997 był zapamiętany jako rok początku naprawy państwa, ostatecznego zerwania ze złą przeszłością” (Tamże). Analizując słowa J. Buzka można zauważyć, że w jego ocenie transzycja ustrojowa była procesem niedokończonym. Podobnie jak w przypadku *exposé* J. Oleksego w wystąpieniach Leszka Millera z 2001 r. i Marka Belki z 2004 r. brak nawiązań do okresu transformacji (*Tekst...*, 2001; *Expose...*, 2004).

Szeroką krytykę transformacji i dorobku III RP przedstawił Kazimierz Marcinkiewicz w 2005 r. Jak sam określił jego głównym celem była „naprawa państwa”, zepsutego z jednej strony „na podobieństwo mechanizmu”, który nie działa należycie, z drugiej – moralnie (*Exposé*, 2005). W jego ocenie rzeczywistość od rozpoczęcia transzycji systemowej rozminęła się z ideałami, które przyświecały części elit politycznych w 1989 r. Dopełnieniem, a nawet zakończeniem polskiej transformacji miał być program IV Rzeczypospolitej. „Nie ma być ona zaprzeczeniem trzeciej, tylko urzeczywistnieniem jej niespełnionych nadziei. Nadziei, jakie spełniać powinno państwo suwerenne, demokratyczne i solidarne”. Krytycznie odniósł się do rządów swoich poprzedników mówiąc „Chcemy odebrać państwo pasożytniczym na nim patologicznym układom i nieformalnym grupom nacisku. Chcemy je oddać jego prawowitym właścicielom – obywatelom Rzeczypospolitej” (Tamże). Podobną

linię utrzymał Jarosław Kaczyński, który za główny błąd, powielany po 1989 r. uznał wiarę w „proste rozwiązania i w dominacji różnych niedobrych interesów grupowych” (*Expose...*, 2006). W jego ocenie remedium na polskie bolączki miał być moralny porządek, w tym lustracja, której dotąd nie przeprowadzono (Tamże). Oceny polskiej tranżycji przedstawione w tych dwóch wystąpieniach wynikają z tego, że jak określił Leszek Gilejko „w 2005 roku zwyciężyła partia krytyki III RP, obiecująca Polskę solidarną, działania na rzecz odrzuconych, przeciwko układom politycznym i gospodarczym powstałym w wyniku porozumień Okrągłego Stołu, a także prywatyzacji, z której korzystali przede wszystkim ludzie starej nomenklatury i różni »cwaniacy i kombinatorzy« nie tylko z »komunistyczną przeszłością«” (Gilejko, 2005).

Wyłonienie nowego rządu, w wyniku wyborów parlamentarnych w 2007 r. przyniosło zmianę w narracji wokół transformacji systemowej. W swoim pierwszym *exposé* Donald Tusk przypomniał osiągnięcia pokolenia Sierpnia’80. Podkreślił także, że III RP popełniła wiele błędów, w tym dopuszczała „korupcję i złodziejstwo”. Zwracając się do wszystkich obecnych przekonywał, że „będę dziś mówił tylko i wyłącznie o Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, za którą wszyscy się stęskniliśmy”, przez którą możemy zrozumieć ideał, który przyświecał elitom politycznym w okresie transformacji (*Exposé...*, 2007)⁶. Przedstawiając program i skład nowego rządu Ewa Kopacz w 2014 r. w uznaniu zasług tranżycji systemowej stwierdziła, że „sukces Polski, jaki odnieśliśmy po ‘89 roku ma w sensie politycznym wielu ojców” (*Exposé...*, 2014).

W 2015 r. formująca nowy gabinet Beata Szydło w ocenie poprzednich rządów stwierdziła, że III RP była „czasem arogancji władzy” (*Exposé...*, 2015). Podobny kierunek obrał Mateusz Morawiecki w swoim pierwszym *exposé* w 2017 r. Negatywna ocena efektów tranżycji wpłynęła na ocenę całego dorobku po 1989 r.⁷ Premier użył słów o antyspołecznej gospodarce rynkowej III RP. W innym miejscu mówił o dryfowaniu i płynięciu z prądem (*Exposé...*, 2017). W kolejnym wystąpieniu M. Morawiecki docenił wysiłek wszystkich rządów po 1989 r., w tym tego który przeprowadzał polską transformację. Przedstawił jednak znane

⁶ W swoim kolejnym wystąpieniu w tej roli D. Tusk w 2011 r. nie odniósł się do przemian ustrojowych.

⁷ Analizując wystąpienia premierów wywodzących się z obozu Zjednoczonej Prawicy należy wskazać, na założenia agendy partyjnej Prawa i Sprawiedliwości, która zakładała głęboką reformę systemu i jego przebudowę w kierunku nieoliberalnej demokracji republikańskiej (Strzelecki, 2020, s. 170-171).

od lat stanowisko Prawa i Sprawiedliwości, którym istotą jest wątpliwość w charakter polskiej transformacji „czy decyzje podjęte w tamtym czasie były optymalne? Czy wszystkie szanse wykorzystaliśmy w zgodzie z naszym najlepszym interesem? Czy działaliśmy w interesie możliwie całego społeczeństwa? Czy polskie społeczeństwo było podmiotem, czy przedmiotem transformacji?”. Odpowiedzi według obozu rządzącego są odmienne od tych udzielonych przez poprzednie rządy (*Stenogram...*, 2019). W jego ocenie w tym okresie, a także w następnych dekadach nie wykorzystano m.in. potencjału polskiej przedsiębiorczości (Tamże).

Delegitymizacja tranzycji systemowej w sejmowych uchwałach okolicznościowych

Uchwały okolicznościowe są rodzajem rezolucji uchwalanych przez polski parlament, które można uznać za specyficzną formę upamiętniania przeszłości, „symboliczną, niewiążącą i niewładczą formę parlamentarnej ekspresji” (Maroń, 2014, s. 273)⁸. Jak zauważa Bartłomiej Secler w kontekście uchwał okolicznościowych „wypracowanie wspólnego stanowiska, przyjęcie treści uchwały przez aklamację, ponad podziałami i sporami politycznymi, jest niezwykle cenne, szczególnie w czasach licznych waśni i ostrych polemik na scenie politycznej” (Secler, 2018, s. 348).

We wstępie tej części artykułu należy wskazać, że w latach 90. XX wieku nie podejmowano uchwał okolicznościowych w kontekście tranzycji systemowej. W uchwale z 7 września 2000 r. Sejm RP upamiętniając 20. rocznicę Polskiego Sierpnia i powstania NZSS „Solidarność” zwrócił uwagę, że „nie wszystkie ideały Sierpnia zostały osiągnięte”, co należy postrzegać za bezpośrednie odwołanie do okresu transformacji (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 września 2000 r.*). Natomiast w rezolucji sejmowej upamiętniającej 15. rocznicę odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce parlamentarzyści uznali to wydarzenie za „moment przełomowy, oznaczający rozpoczęcie decentralizacji

⁸ Uchwała jest formą aktu prawnego zawierającą decyzję organu kolegialnego (Encyklopedia prawa, 2007, s. 882). Zgodnie z regulaminem Sejmu RP projekty uchwał mogą być wniesione przez Prezydium Sejmu, komisję sejmową lub grupę co najmniej piętnastu posłów, którzy podpisali się pod projektem (Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, 1992, art. 33). Jak podaje Lech Nijakowski, który używa określenia „uchwała upamiętniająca”, wynika, że do lutego 2017 r. Sejm podjął blisko dwa tysiące tego typu uchwał (Nijakowski, 2017, s. 95).

władzy publicznej, stworzenie solidnych podstaw państwa i budowanie społeczeństwa obywatelskiego” (*Uchwała Sejmu RP*, 2005).

Z okazji 20. rocznicy rozpoczęcia przemian w Polsce, Sejm RP przyjął trzy rezolucje okolicznościowe. Pierwsza z nich poświęcona została znaczeniu obrad Okrągłego Stołu. Jak zawarto w uchwale droga do tych rozmów „znaczona jest wysiłkiem polskiego narodu, który przez blisko 50 lat wielokrotnie podejmował walkę w celu obalenia narzuconego systemu” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 stycznia 2009 r.*). Podkreślono także, że „dialog ten podjęli ludzie różnych przekonań i różnych stronnictw, pochodzący z opozycyjnych obozów politycznych – z »Solidarności« i z obozu ówczesnej władzy. Gotowość do zawarcia kompromisu pozwoliła sprostać wyzwaniu historycznej chwili” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 stycznia 2009 r.*). Przywołano także postaci L. Wałęsy, A. Kwaśniewskiego i L. Kaczyńskiego, którzy jako uczestnicy rozmów piastowali w III RP urząd prezydencki. Na koniec Sejm wyraził „uznanie dla mądrości i dalekowzroczności autorów ówczesnych przemian” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 stycznia 2009 r.*). W kolejnej parlamentarzystki oddali „hołd całej opozycji demokratycznej, w tym szczególnie ludziom »Solidarności«, którzy swoim uporem i ofiarnością doprowadzili do tego wielkiego zwycięstwa demokracji i wolności. Walcząc o demokratyczną Polskę, narażali oni swoje rodziny na szykany i niedostatek, płacili cenę utraty pracy, wolności, a niekiedy nawet życia” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maja 2009 r.*). Przypomnieli także zasługi Okrągłego Stołu, który „dzięki rozwadze, chęci dialogu i gotowości do kompromisu” zainicjował pokojowe przemiany ustrojowe (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maja 2009 r.*). W trzeciej uchwale posłowie określili transformację jako „głęboką zmianę ustrojową”, a reformy podjęte przez rząd T. Mazowieckiego jako decyzję o „historycznym znaczeniu dla Polski” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2009 r.*). „Udało się nie tylko zlikwidować widmo dalszej, pogłębionej katastrofy gospodarczej, ale także wprowadzić zasady gospodarki rynkowej, znieść cenzurę, potwierdzić nienaruszalność polskiej granicy zachodniej, wprowadzić pierwszą reformę samorządową poprzez wolne wybory w gminach” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2009 r.*). Parlamentarzyści tym samym wyrazili wdzięczność pierwszemu niekomunistycznemu gabinetowi w okresie powojennym⁹.

⁹ Tak w literaturze przedmiotu określanymi jest rząd T. Mazowieckiego (Dudek, 2004).

W 2013 r. w przeddzień kolejnej rocznicy pierwszych częściowo wolnych wyborów Sejm polski ustanowił 4 czerwca Dniem Wolności i Praw Obywatelskich (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2013 r.*). Intensyfikacja podejmowania takich uchwał nastąpiła z okazji 25. rocznicy obrad Okrągłego Stołu w 2014 r. Posłowie przypomnieli, że wydarzenie to przyniosło kompromis i otworzyło drogę do pokojowych przemian ustrojowych (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 2014 r.*). We wrześniu tego samego roku Sejm przypomniał zasługi pierwszego niekomunistycznego PRM po wojnie i trudy z jakimi się mierzył jego gabinet, który „zbudował solidny fundament silnego i niezależnego państwa demokratycznego”, dzięki któremu „Rzeczpospolita jest liczącym się krajem nie tylko w Unii Europejskiej, ale także na całym świecie” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 września 2014 r.*).

W 2019 r. posłowie w uchwale z 16 maja zwrócili uwagę, że wybory z czerwca 1989 r. przybrały plebiscytowy charakter, a wyborcy potwierdzili swoje „niepodległościowe aspiracje w akcie wyborczym” (*Uchwała Sejm RP*, 2019). Wybory te otworzyły „drogę do odbudowy demokracji i przywrócenia suwerenności Polski” (*Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 maja 2019 r.*).

Wnioski i weryfikacja hipotez badawczych

Powyższa analiza pozwala na sformułowanie wniosku o rozbieżności w ocenach tranzycji systemowej, między wystąpieniami programowymi polskich premierów w latach 1991–2019 a uchwałami okolicznościowymi poświęconymi temu procesowi. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy są założenia przyświecające oświadczeniom PRM i rezolucjom sejmowym. Przemówienia kolejnych premierów służyły przedstawieniu agendy powołanych przez nich Rad Ministrów, natomiast uchwały okolicznościowe mają charakter symboliczny i są w mniejszym stopniu przedmiotem zainteresowania opinii publicznej. W exposé nawiązania do tranzycji pojawiały się we wstępie, gdzie premierzy zwykli odwoływać się do osiągnięć swoich poprzedników, dorobku III RP i jej bolączek. Natomiast rezolucje okolicznościowe Sejmu RP poświęcone przemianom na przełomie 1989/1990 uchwalane były od 2000 r., a ich intensyfikacja następowała w latach okrągłych rocznic (2009 r. i 2014 r.). Wyjątkiem jest rok 2019, kiedy posłowie przyjęli tylko jedną uchwałę, co z pewnością

związane jest z programem obozu rządzącego. Transformacja systemowa w dyskursie sejmowym pojawiała się w kontekście ocen poprzednich rządów, w przypadku wystąpień programowych PRM i zbliżających się rocznic, jeśli chodzi o uchwały okolicznościowe. W zależności od rodzaju i programu poszczególnych elit politycznych delegitymizacja tranżycji służyć miała budowaniu własnej tożsamości w nowym reżimie; krytyce poprzednich rządów i uzasadnieniu proponowanych reform; podważaniu reguł rządzących w III RP.

W procesie badawczym dzięki jakościowej analizie źródeł i KAD zweryfikowana pozytywnie została hipoteza, w myśl której delegitymizacja tranżycji systemowej była charakterystyczna dla elit politycznych, które były niezadowolone z aktualnej kondycji polityczno-społecznej; nie partycypowały lub nie wywodzą się ze środowisk biorących udział w przemianach ustrojowych. Potwierdziły to przytoczone fragmenty wystąpień i uchwał sejmowych. Wśród przemówień PRM to pierwsze, autorstwa J. Olszewskiego wpisuje się w kategorię A w zaproponowanym we wstępie modelu, zakładającą delegitymizację tranżycji. Na tym kontinuum zdecydowanie bliżej kategorii A znajdują się oświadczenia polityków wywodzących się z obozu politycznego PiS. Wypowiedzi premierów z lewicy postkomunistycznej lokują się wokół kategorii B, nie odwołując się bezpośrednio do okresu transformacji. Premierzy, wywodzący się ze środowisk liberalnych potrafili wskazać błędy popełnione w tym czasie, przy czym nie negowali zasług wydarzeń z przełomu 1989/1990, a ich wystąpienia należy lokować wokół wartości C. Z kolei uchwały okolicznościowe charakteryzowały się większą spójnością przekazu – wskazywano na zasługi uczestników obrad przy Okrągłym Stole i pierwszego rządu po 1989 r., co także pozwala je postrzegać jako wyraz wartości maksymalnej na zaproponowanym kontinuum. Na koniec należy zauważyć, że oceny tranżycji systemowej, w tym także próby jej delegitymizacji nie są wolne od postrzegania ich przez pryzmat aktualnej kondycji polityczno-społecznej. Szczególnie widoczne jest to w przemówieniach premierów po 2015 r., kiedy obóz rządzący zaproponował głęboką przebudowę systemu.

Z pewnością problem delegitymizacji tranżycji systemowej z perspektywy 30 lat warty jest kolejnych pogłębionych badań. Powyższy artykuł stanowi tylko wycinek refleksji nad tym zagadnieniem w obrębie dyskursu sejmowego. Przydatny po wcześniejszej kalibracji jest zaproponowany model delegitymizacji, ze względu na uwzględnienie niejednorodności postaw wobec przemian na przełomie lat 80. i 90. XX w. i dynamikę procesu legitymizacji.

Bibliografia

- Blok Z. (1999), *Transformacja systemowa*, w: *Encyklopedia politologii. Teoria polityki*, t. 1, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków.
- Dudek A. (2004), *Reglamentowana rewolucja: rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków.
- Drugie exposé premiera Donalda Tuska – stenogram* (2012), <https://www.premier.gov.pl/realizacja-planow/drugie-expose-premiera-donald-tuska-stenogram.html>, 8.01.2020.
- Exposé* (2005), <http://www.marcinkiewicz.org/expose>, 8.01.2020.
- Exposé Jerzego Buzka z 10.11.1997* (1997), <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Expose-Jerzego-Buzka-z-10-11-1997-7329156.html>, 9.01.2020.
- Exposé Marka Belki z 24.06.2004* (2004), <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Expose-Marka-Belki-z-24-06-2004-7329163.html>, 9.01.2020.
- Exposé premier Beaty Szydło – stenogram* (2015), <https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html>, 7.01.2020.
- Exposé premier Ewy Kopacz – stenogram* (2014), <https://www.premier.gov.pl/realizacja-planow/expose-premier-ewy-kopacz-stenogram.html>, 19.08.2020.
- Exposé premiera Donalda Tuska* (2007), https://wyborcza.pl/1,76842,5239927,Expose_premiera_Donald_Tuska.html, 8.01.2020.
- Exposé premiera Donalda Tuska – stenogram* (2011), <https://www.premier.gov.pl/realizacja-planow/expose-premiera-donald-tuska-stenogram.html>, 8.01.2020.
- Exposé Jarosława Kaczyńskiego* (2006), http://muzeum4rp.iq.pl/wiki/index.php?title=Expose_Jaros%C5%82awa_Kaczy%C5%84skiego, 8.01.2020.
- Exposé premiera Mateusza Morawieckiego – stenogram* (2017), <https://www.premier.gov.pl/expose-premiera-mateusza-morawieckiego-stenogram.html>, 7.01.2020.
- Foucault M. (1977), *Archeologia wiedzy*, Warszawa.
- Kalina-Prasznik U. (2017), *Encyklopedia prawa*, Warszawa.
- Gilejko L. K. (2009), *Polska transformacja – Próba bilansu i nowa perspektywa*, „Res Humana”, nr 3, <http://www.kulturaswiecka.pl/node/77>, 14.01.2020.
- Grabowska M. (2004), *Podział postkomunistyczny: społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa.
- Lipiński A. (2012), *Delegitymizacja III Rzeczypospolitej, budowanie partyjnej tożsamości i dyskursywne struktury możliwości*, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/ssp/article/view/10749>, 14.01.2020.
- Maroń G. (2014), *Uchwały okolicznościowe Senatu w polskim porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 3.
- Nijakowski L. M. (2017), *Uchwały sejmowe jako mechanizm polityki pamięci*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 2.

- Okragły Stół nazywam zdradą elit, w tym części elit solidarnościowych* (2017), <https://www.tvp.info/35201130/okragly-stol-nazywam-zdrada-elit-w-tym-czesci-elit-solidarnosciowych> 20.01.2020.
- Początek obrad Okrągłego Stołu* <https://muzhp.pl/pl/e/149/poczatek-obrad-okraglego-stolu>, 18.08.2020.
- Prezes Rady Ministrów Józef Oleksy* (1995), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata2.nsf,10.01.2020>.
- Prezes Rady Ministrów Jan Olszewski* (1991), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/63fe8ac1a9a1ac48c125746d0030d0f8/23559e9ea6c0d69ac-1257505004555f4?OpenDocument,10.01.2020>.
- Prezes Rady Ministrów Hanna Suchocka* (1992), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf,10.01.2020>.
- Prezes Rady Ministrów Waldemar Pawlak* (1992), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/63fe8ac1a9a1ac48c125746d0030d0f8/faa9c6d135a1465dc125750700453ac7?OpenDocument,10.01.2020>.
- Prezes Rady Ministrów Waldemar Pawlak* (1993), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata2.nsf,10.01.2020>.
- Prezes Rady Ministrów Włodzimierz Cimoszewicz* (1996), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata2.nsf,10.01.2020>.
- Rasiński L. (2010), *Dyskursywna koncepcja władzy. Foucault i Laclau o dyskursie, podmiocie i władzy*, „Principia” 53.
- Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, 1992, M.P. 2009, Nr 5, poz. 47.
- Secler B. (2018), *Odzyskanie niepodległości w Uchwalach rocznicowych Sejmu i Senatu RP i świadomości historyczne Polaków*, http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/24135/1/Secler_uchwaly%20rocznicowe_seria.pdf,14.01.2020.
- Siewierska-Chmaj A. (2005), *Język polskiej polityki. Politologiczno-semantyczna analiza expose premierów Polski w latach 1919–2004*, Rzeszów.
- Stelmach A., Zyborowicz S. (1998), *Politologia a tranzycja systemowa w Polsce*, w: *Politologia w Polsce: stan badań i perspektywy rozwojowe: materiały konferencji naukowej*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław.
- Stenogram exposé Mateusza Morawieckiego 2019* (2019), <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expos-mateusza-morawieckiego-2019> 7.01.2020.
- Strzelecki M. (2020), *Między akceptacją a negacją. Demokracja w interpretacjach polskiej myśli politycznej XX i XXI wieku*, Toruń.
- Tekst expose premiera Leszka Millera* (2001), https://fakty.interia.pl/news-tekst-expose-premiera-leszka-millera,nId,787788#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome,9.01.2020.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 czerwca 2005 r. w sprawie 15 rocznicy odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce* (2005), http://orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/uchwaly/4073_u.htm,12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 września 2000 r. w sprawie uczczenia 20. rocznicy Polskiego Sierpnia i powstania NSZZ „Solidarność” (2000), http://orka.sejm.gov.pl/proc3.nsf/uchwaly/2168_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maja 2009 r. w sprawie uczczenia 20. rocznicy wyborów z 4 czerwca 1989 r. i odzyskania przez Polskę wolności (2009), http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/uchwaly/2012_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 stycznia 2009 r. w sprawie uczczenia rocznicy rozpoczęcia obrad Okrągłego Stołu i odzyskania przez Polskę wolności (2009), http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/uchwaly/1616_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2009 r. w sprawie 20. rocznicy utworzenia pierwszego niekomunistycznego rządu – Premiera Tadeusza Mazowieckiego (2009), https://static1.money.pl/d/akty_prawne/pdf/MP/2009/59/MP20090590792.pdf, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2013 r. w sprawie ustanowienia dnia 4 czerwca Dniem Wolności i Praw Obywatelskich (2013), http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/uchwaly/1281_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 2014 r. w sprawie uczczenia 25. rocznicy obrad Okrągłego Stołu (2014), http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/uchwaly/2126_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 września 2014 r. w 25. rocznicę powołania Rządu premiera Tadeusza Mazowieckiego (2014), http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/uchwaly/2733_u.htm, 12.01.2020.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 maja 2019 r. w 40. rocznicę I pielgrzymki Jana Pawła II do Polski oraz w 30. rocznicę odrodzenia Senatu Rzeczypospolitej Polskiej i częściowo wolnych wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (2019), http://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/uchwaly/3465_u.htm, 12.01.2020.

Van Dijk T. (2003), *Dyskurs polityczny i ideologia*, w: *Etnolingwistyka: problemy języka i kultury XV*.

Delegitimation of system transition in the Polish Sejm discourse on the example of the exposé of the Prime Ministers and occasional resolutions

Summary

The aim of this paper is to answer a question: how are Prime Minister's exposé and occasional resolution of Sejm is the delegitimization of political transition in Poland? An Author made a hypothesis that in Polish Sejm discourse delegitimization of political transition was characteristic for this part of the political elite, which

didn't participate or didn't come from environments involved in political changes in Poland.

Key words: political transition, delegitimization, Prime Minister's exposé, Sejm discourse, occasional resolutions

Informacja o autorze

Maciej Skrzypek (maciej.skrzypek@amu.edu.pl) – absolwent stosunków międzynarodowych na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu. Jego zainteresowania naukowe obejmują następujące zagadnienia: nowe demokracje opancerzone w Europie, polityka pamięci/historyczna we współczesnej Polsce, partie chrześcijańskiej demokracji w historii politycznej Polski, spory i debaty wokół Powstania Warszawskiego.

